

Posudek vedoucího bakalářské práce

Šimon Kinc – Zkušenostní typy u Alfreda Schütze: Mezi Husserlem a fenomenologickou sociologií

Ústav filosofie a religionistiky, FFUK, leden 2024

Šimon Kinc se ve své práci věnuje tématu kategorizace zkušenosti, které je společné pro filosofii a sociologii. Obě totiž ve svém přístupu ke zkušenosti nejen pracují s obecninami, ale zároveň si kladou otázku, jak tyto obecniny (typy, kategorie, třídy) vznikají. Hlavní postavou práce je Husserlovi blízký filosof a sociolog Alfred Schütz, který se pokouší najít vztah mezi Husserlovým pojetím obecnin, které nejsou empirické povahy, a zkušenostně utvořenými typy. Jak Šimon Kinc ukazuje v první kapitole, Schütz jde tak daleko, že Husserlovské rozlišení na ne-empirické podstaty (uchopované eidetickou variací) a zkušenostně získané typy zpochybňuje. Šimon Kinc zde nabízí zasvěcený výklad Husserlovy teorie obecnin, který dovede až o otázce, jaké místo zde získává „předvědecká obecnina“, čili „typ“. O něm totiž platí, že se může v závislosti na zkušenosti měnit, což by nemělo platit u obecnin (podstat) získaných eidetickou variací. Zatímco typy se vztahují na věci a zkušenosti, které mohou být jinak, podstaty vystihují to, co jinak být nemůže. Schütz nicméně chová „podezření o přebytečnosti pojmu podstaty“ (24). Slovy Šimona Kince je jeho hlavní námitkou, „že podstata nepřináší nic *kvalitativně* nového, tedy nic, co by již nebylo přítomno v typech přirozeného postoje.“ (27).

Druhá kapitola se věnuje genetické fenomenologii, přičemž na dobře zvolených příkladech kontrastuje zisky statické fenomenologie (popis obecné strukturu zkušenosti, jakou je setkání s medvědem v lese) s přístupem fenomenologie genetické, která do analýzy vnáší mimo jiné „historičnost zkušenostního vědomí“ (například individuální zkušenosti s medvědem, 33). Autor hlavně ukazuje, že genetická analýza je velmi důležitá pro teorii typů, přesněji řečeno pro výklad o jejich utváření a proměnách. Velmi zasvěceně zde například píše o Schützově převzetí Husserlova pojmu „aprezentace“, který Schütz propojuje s dějově pojatou teorií typů. Slovy autora: „aprezentace je jakýmsi víc či méně typizovaným očekáváním“ (41).

Ve třetí kapitole autor upřesňuje, s jakým pojmem smyslu Schütz pracuje: nejde o statický smysl (vnímaná skupina dětí), ale o smysl srozumitelný jen z vývoje (skupina hrající cukr-kávaimonáda, 44). Z Husserlovy fenomenologie si Schütz bere právě tento druhý, genetický pojem smyslu. V dalším kroku Šimon Kinc ukazuje, jak Schütz přejímá Weberův pojem subjektivně míněného smyslu, jímž Weber rozlišuje jednání od chování. To je sice pro Schütze přijatelné, ale charakteristické pouze pro jednání uzavřená, nikoli probíhající, jejichž smysl není „míněný“, ale třeba samozřejmý (např. zvykový), či zpětně utvářený. Kapitola se v závěru zaměří na rozlišení mezi významem a míněním, které můžeme dle autora chápat analogicky k rozdílu mezi *sentence meaning* a *speaker meaning*: gesto sevření pěsti má nějaký význam (pro danou společnost typický), a zároveň jím daná osoba něco míní (má své vlastní důvody, historii, cíle, osobní konflikty).

Těžiště celé práce tvoří čtvrtá a nejdelsí kapitola, nazvaná „Typ a epistemologie světa našeho života“. Šimon Kinc zde nastiňuje nejen Schützovu teorii typů, ale na jejím základě i hlavní rysy jeho fenomenologické sociologie. Od představení termínu „zásoba příručního vědění“ přejde k významnému pojmu „relevance“ a jeho vnitřnímu členění (54-56), přičemž přesvědčivě ukazuje, že pokud bychom se omezili na statickou analýzu „světa našeho života“ a nepřihlédli k jednání v tomto světě (a ke strukturám relevance, které se během jednání utvářejí a přetvářejí), získali bychom velmi neúplný obraz. Slovy autora: „bez sociologické analýzy jednání ztroskotává fenomenologické pojetí zkušenosti“ (56). Již zde si připravuje i možnosti kritiky Schütze, když upozorňuje, že obecnost je pro něj vždy součástí „zásoby příručního vědění“, a že se tedy nezajímá o okamžiky založení smyslu, což může být – v porovnání s Husserlem – jistý nedostatek (57).

Pozoruhodnou pasáží je představení Steinbockovy teorie normality z jeho disertace *Home and Beyond*, která ústí do ostré polemiky. Steinbock dle autora Schütze kritizuje neprávem, když mu vytýká absenci genetické a pragmatické teorie typičnosti. Toto nepochopení autor vysvětluje tím, že Steinbock nerozlišuje přibližné typy a weberovské ideální typy (62), přičemž typy ne-ideální odpovídají rovině každodennosti, zatímco ideální typy mají blíž k vědeckým či filosofickým pojmům (64).

V průběhu klíčové kapitoly o typech Šimon Kinc formuluje důležitou otázku zda je myslitelný subjektivní či individuální příspěvek k utváření struktur světa našeho života, jinak řečeno, zda je myslitelná tvorba nových sociálních kategorií. Například v souvislosti s individuálním vnímáním času ukazuje, že je vždy vsazeno do sociálního času, který individuum neovlivňuje, ale předpokládá a při jeho zhroucení se hroučí i struktura individuálního prožívání (příklady sociologického pozorování uvězněných či nezaměstnaných, 66). Jak ale dochází k proměnám těchto nad-individuálních typů? Problému „tvorby zcela nových sociálních kategorií“ je věnována celá zbývající část 4. kapitoly. Autor tvrdí, že pokud nenajdeme způsob, jak sledovat „nezávislou kategorizaci“ až k individuálnímu subjektu, „přijde subjektivita... o svůj primát“. A vzhledem k tomu, že projekt fenomenologické sociologie je vázán na subjektivitu, znamenalo by to nezdar celého projektu (67).

Autor definuje „libovolnou kategorizaci“ jako „zcela nezávislou na pasivních typických strukturách“ a odvislou od kontingentního aktu vědomí (67). Knihy ve své knihovně mohou dělit podle kritérií, která ostatní nahlédnou (uznají je jako relevantní: velikost, žánr, abecední pořadí atd.), ale také „naprosto nahodile s jediným cílem, tj. právě je nějak rozdělit“ (68). I taková kategorizace je smysluplná (neboť smyslem jednání bylo knihy – jakkoli – rozdělit). Nicméně se dle mého názoru klade otázka, zda je to ještě kategorizace. Příklady, které Šimon Kinc uvádí, jsou dvojího druhu. Buď mohou dle mého názoru doložit nahodilost nové kategorizace (např. vztah mezi růžovou barvou a genderovými rozdíly), ale nedokládají její původ v individuálním „kategorizačním aktu“ (70). Anebo tyto příklady (admirál rozdělí lodě do dvou skupin zcela nahodile; vláda vydá nařízení, že ševci se mají stříhat dohola; skaut je nahodile zařazen do konkrétní družiny) podle mého soudu vůbec nejsou návrhy kategorizace. Jde o příklady individuálních činů, které se opírají o kategorizaci, ale žádné kategorie netvoří (a pokud ano, tak mimochodem). Později se mohou promítnout do typů, skrze něž sociální realitu vnímáme (např. vnímáme sebe jako člena družiny „Šeré zjevy“), nicméně ve chvíli, kdy toto začlenění probíhá, nejde o kategorizaci (tvorbu typů), ale o konkrétní jednání. To může sledovat určitý účel (při třídění knih si chceme uklidit, i když knihy naházíme do přihrádek nahodile; při organizaci skautského oddílu je třeba nově přichozí rozdělit atd), ale nejde o „kategorizační akt“, jeho smyslem není cílené zavedení typů.

Autor nicméně považuje skutečnost, že Schützova teorie „nedokáže vysvětlit původ některých ... prvků“ vědění každodennosti, za jednu z největších slabin jeho teorie (72). Otázka ale zní, zda informace o individuálním rozhodnutí a činu je součástí „vědění každodennosti“ srovnatelnou z vědění o tom, jak se typicky chovají psi k cizím lidem či medvědi ve volné přírodě. Šimon Kinc připojuje foucaultovské hledisko, podle něhož je „zavedení řádu mezi věci ... aktem moci“ (73). Ale ani tím se nedostaneme k autorem hledanému „kategorizačnímu aktu“ individuálního vědomí, neboť u Foucaulta nejde o moc jednotlivce a kategorizace neodkazuje k individuálnímu činu. Vcelku si nemyslím, že pro vysvětlení „kontingentní sociální změny“ potřebujeme takovou změnu stopovat až individuálním aktem. A nemyslím si, že se tím zříkáme fenomenologického přístupu. Naopak se mi zdá, když to budu formulovat trochu přemrštěně, že autor po Schützevi požaduje voluntarismus, který tento celkem pochopitelně nenabídl. Když Šimon Kinc upozorňuje na Husserlův termín „Urstiftung“, jedná se o tvorbu nových kategorií, ale opět bez aktivního výkonu individuálního vědomí. Husserl sám takové „původní založení“ ilustruje na aktu, v němž se naučíme rozpoznat a používat nástroj (nůžky). Šimon Kinc má pravdu, že velkou „teorii sociální změny“ z toho neodvodíme, ale je otázka, zda bychom měli, a zda „pragmatická konstrukce nových kategorií“ (74) opravdu musí pracovat s aktivním výkonem individua.

Závěr, jemuž předchází krátká úvaha o vztahu typů a jazyka (75-77), nabízí výhled na dvě cesty, jimiž se ubírala Schützem ovlivněná sociologie. První je sociální konstruktivismus, jehož hlavním dílem je Luckmannova a Bergerova kniha *Sociální konstrukce reality*. Podle autora se zdařile zabývá problémem, který Schütz nechal ležet ladem, totiž vznikem společenských typů. Daří se jí to díky tomu, že sociální realitu chápe jako sféru neustálého vyjednávání (interakce), v níž se utvářejí i nové typy. To vše je možné sledovat skrze „mikrosociologické analýzy typizace“ (79). Druhou na Schütze navazující sociologii nabízí Harold Garfinkel se svou etnometodologií. Kinc vyzdvihuje především její podobnost s Husserlovskou *epoché*: etnometodolog, který při výzkumu hraje hloupého a tak experimentálně provokuje sociální aktéry, je touto *epoché* přiměje k explicitnímu vyslovení předpokladů, s nimiž ve svém chování mlčky počítají (80).

Práce Šimona Kince přesahuje požadavky kladené na bakalářskou práci v oboru filosofie a splňovala by i požadavky na magisterskou práci. Autor v ní předvedl nejen výborné osvojení Husserlovy fenomenologie a na ni navazující Schützovy fenomenologické sociologie, ale i souvisejících teorií, ať už z oblasti sociologie či filosofie. V úvahách o vztahu mezi obecnými typy a jazykem například dokládá solidní znalost Wittgensteinovy filosofie. Kromě toho práce vykazuje výbornou jazykovou úroveň. Autor zvládne na omezeném rozsahu přesně vystihnout jádro vykládaných teorií a svůj výklad oživit doplnit vhodně volenými příklady a anekdotami. Při překladech originální terminologie postupuje s citem pro jazyk (viz např. převod termínu „Wissensvorrat“ jako „zásoba příručního vědění“). K přednostem práce patří i schopnost formulovat a bohatě doložit výraznou ústřední tezi, či lépe „metatezi“, podle níž je mezi sociologií a filosofií vztah vzájemného podmínění (8). Jako jedinou formální výhradu bych uvedl nadměrnou délku práce.

Jak vyplývá z posudku, kladu si nad prací jednu otázku, která se týká vzniku nových typů (nové sociální kategorizace). S otázkou mám dva problémy, jednak s její formulací a jednak s jejím očekávaným zodpovězením.

(i) Formulace: to, co má podle Šimona Kince sociální teorie mimo jiné vysvětlit, je vznik nových kategorií. Přesněji řečeno má vysvětlit (a) že mohou vzniknout nahodile, (b) a to jako produkt individuálního aktu. Pokud bychom opustili požadavky (a) a (b), vzdali bychom se postoje fenomenologické sociologie (která přihlíží k individuálním vědomím) a přešli na pozici nauk, které vědomí chápou jako odraz prostředí (např. marxismus). Tato úvaha mne nepřesvědčuje. Spojuje totiž fenomenologii s voluntarismem ve věci tvorby typů.

(ii) Řešení: příklady, na nichž autor ozřejmuje, co si máme představit pod nahodile vzniklou novou kategorizací, podle mne nejsou příklady kategorizace, ale individuálních činů. Z nich mohou mimoběžně vzniknout nové typy. Přesto dle mého názoru nelze zaměňovat kategorizaci (proces utváření typů) s jednáním. Domnívám se, že i Luckmannovské „vyjednávání“ nemá kategorie za cíl, ale takříkajíc za vedlejší produkt. Rád se nicméně nechám poučit a opravit. Autor se na této půdě orientuje mnohem lépe než já.

Práce splňuje bezvýtku požadavky kladené na bak. práce v oboru filosofie. Doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnotit známkou **výborně**.

V Praze, 31. 1. 2024

Jakub Čapek